

CONTRIBUȚII PRIVIND SITUAȚIA MASELOR POPULARE DIN BIHOR ÎN PERIOADA OCUPAȚIEI HORTHYSTE

**de
I. POPOVICI**

De-a lungul istoriei sale milenare, poporul român a fost nevoit, de nenumărate ori, să înfrunte tendințele cotropitoare ale imperiilor și statelor vecine care rîvneau la bogățiile acestor pămînturi și urmăreau să-l îngenuncheze. De nenumărate ori acest harnic și pașnic popor a pornit pe calea luptei pentru apărarea ființei lui împotriva cotropitorilor și asupritorilor, pentru libertate națională și socială. Copleșit de forțe externe, a fost obligat, în unele perioade istorice, să suporte jugul greu al dominației străine, fapt ce a frînat puternic cursul dezvoltării sale istorice. Însă, în pofida condițiilor vitrege în care și-a dus existența, poporul român a rămas neclintit în vatra sa strămoșească, și-a păstrat ființa națională, și-a apărat cu eroism moștenirea lăsată de strămoșii și marii noștri înaintași, depunînd eforturi considerabile pentru dezvoltarea sa politică, social-economică și culturală.

Unul din momentele grele, căruia poporul nostru a trebuit să-i facă față, a fost perioada celui de al doilea război mondial. Evenimentele internaționale produse după anul 1933, și în special cele din perioada cuprinsă între august 1939 — august 1940, au influențat profund situația României, aducînd pe primul plan al scenei ei politice grupările germane și fasciste. Atentatul naziștilor și horthyștilor la integritatea și suveranitatea patriei a devenit din ce în ce mai brutal. În aceste momente grele pentru destinele țării, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară. România a fost nevoită să accepte condițiile nedrepte ale Dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940, prin care partea de nord a Transilvaniei a fost smulsă din teritoriul național și cedată Ungariei horthyste.

Smulgerea acestei părți de țară din teritoriul național a întrerupt dezvoltarea normală a vieții economice și social-politice unitare, separînd de restul țării populația românească majoritară din partea nordică a Transilvaniei care a fost supusă unui regim brutal și sîngeros de persecuții, urmărindu-se deznaționalizarea și reducerea ei numerică, precum și a altor naționalități nemaghiare din teritoriul respectiv. Crimele monstruoase, cărora le-a căzut victimă un mare număr de oameni, și

suferințele imense n-au reușit să îngenuncheze pe cei oprimați. Dimpotrivă, ele au făcut să devină mai puternică flacăra mereu vie a conștiinței naționale și a dreptului sacru asupra pământului pe care s-au născut, a întărit credința românilor că printr-o rezistență dusă sub toate formele și cu toate mijloacele, în strinsă unire cu celelalte naționalități exploatate și asuprite, vor reuși să înfrângă regimul de ocupație impus prin dictatul fascist de la Viena și să revină în fruntariile firești ale patriei mame.

Pentru județul Bihor, unul din cele mai mari județe ale României antebelice, Dictatul fascist de la Viena a însemnat răpirea a peste 40% din teritoriu, iar în ceea ce privește populația, din 537.604 locuitori, cit avea județul în vara anului 1940, 325.148 locuitori, din care majoritatea erau români, au fost cuprinși între granițele Ungariei horthyste.¹

De asemenea, sub raport economic, acest lucru a însemnat luarea părții celei mai bogate a județului, atît din punct de vedere industrial cît și agrar, și transformarea ei în bază de aprovizionare cu materii prime și agroalimentare a Reichului nazist și a Ungariei horthyste.

Vestea celor hotărîte la Viena a străbătut ca un fulger întreaga țară, umplînd de indignare pe toți cetățenii patriei. În adunări spontane masele populare de la orașe și sate și-au exprimat hotărîrea fermă de a apăra independența și integritatea teritorială a țării. Astfel, cu ocazia manifestațiilor de la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1940 de la București, Cluj, Brașov, Timișoara, Baia Mare, Oradea și multe alte localități, comuniștii au condamnat public Dictatul fascist de la Viena, demascînd pe fasciștii germani și italieni, principalii vinovați de ciuntirea teritoriului patriei.² La Oradea, cu ocazia marelui demonstrații din 1 septembrie 1940, demonstranții, în frunte cu comuniștii, elementele democratice și patriotice, au înfierat verdictul fascist de la Viena. Cu această ocazie, revoltat și umilit pentru că era nevoit să se retragă de pe frontieră, fără luptă, un ofițer superior din Armata română, decorat cu ordinul „Mihai Viteazul“, s-a urcat pe un podium și, în semn de protest, și-a rupt sabia și a aruncat mantia în fața mulțimii. De asemenea, tot cu această ocazie, întreaga masă a demonstranților a manifestat în fața Consulatului german din Oradea și a pătruns în clădire smulgîndu-i inscripțiile³. Într-un apel adresat maselor populare românești din Bihor, arătîndu-se clipele grele prin care trece țara, se solicita „să se facă totul

¹ Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, p. 318—319; I. Popovici, *Situația și starea de spirit a maselor populare din județul Bihor în perioada 1941—1944*, în „Trei decenii de afirmare a județului Bihor pe coordonatele socialismului“, Oradea, 1974, p. 99; Gheorghe I. Bodea, Ioan Marinescu, *Din lupta populației bihorene împotriva ocupației horthyste*, în „Crisia“, Oradea, 1978, p. 298; Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, corespondența confidențială, dosar 39, f. 41.

² Gh. Zaharia, L. Vajda, G. I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Țuțui, *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Editura „Dacia“ Cluj-Napoca, 1974, p. 36—37.

³ Gheorghe I. Bodea, Ioan Mărinescu, *op. cit.*, p. 294.

pentru România! Să nu ne gândim la noi, ci la țară!... Să nu ne doară nimic; orice geamăt individual să însemne o bucurie a patrimoniului națiunii... Sus inimile și conștiințele!⁴.

Referindu-se la evenimentele ce-au urmat după trecerea la aplicarea Dictatului fascist de la Viena, un document consemna că „Anul 1940 a fost anul tuturor nenorocirilor pentru neamul românesc... Am ajuns ca neamul și italianul (fasciștii germani și italieni — n.n.) să hotărască asupra teritoriilor băstinașe... și astfel, ne-a sfișiat Ardealul în două... A trebuit să retragem armata fără să tragem un glonte în inamic. E cea mai mîrșavă pagină ce ne-a croit-o nevrednicii conducători. Nici dacă ne-am fi luptat cu lumea întreagă nu pierdeam mai mult. Dar atunci rămîneam pildă vrednică de urmat... Și ne-am ales cu plînsul, mult plîns și mare durere... Ne doare nedreptatea ce ni s-a făcut. Trăim însă cu nădejdea că va veni ceasul izbăvirii neamului românesc și a refacerii hotarelor noastre⁵. De asemenea, într-un alt document, un observator al evenimentelor din această perioadă, îngrijorat de soarta neamului nostru, arăta că „Pămîntul țării ni s-a sfîrșiat în două. S-a tras hotar între frați. O parte însemnată de români au ajuns iarăși sub stăpînire străină. În luna noiembrie 1940 a mai venit cutremurul acela aproape carastrofal, iar la 21 ianuarie 1941 rebeliunea sîngeroasă, care era cît pe ce să se sfîrșească cu apusul Țării Românești... Astăzi situația noastră este... mai grea decît era înainte de întîiul război mondial, sub același regim (regimul dualist austro-ungar — n.n.)⁶. Sub o imagine a hărții etnografice a României, în noile ei frontiere, un alt observator consemna: „Cetitorule! Privește harta aceasta. Ea îți va povesti toată jalea și durerea neamului românesc. Uită-te bine și vezi cum... înfipse adînc cuțitul în sufletul nostru. Române! Pregătește-te, oțelește-te pentru ziua de mîine care o să fie a învingeri noastre totale⁷.

După punerea în aplicare a prevederilor dictatului fascist regimul instaurat în partea răpită a Bihorului, ca de altfel și în întregul nord al Transilvaniei, a fost un regim de ocupație imperialistă de tip fascist, care s-a manifestat ca atare în viața economică, politică, socială și națională a acestui străvechi ținut românesc. Noua „ordine horthystă“ aducea cu sine ațîțarea șovină și antisemită și o teroare sălbatică nemaîntîlnită pînă atunci, ce a pricinuit populației române majoritare, maselor muncitoare de naționalitate nemaghiară și negermană o viață grea și plină de privațiuni.

Începînd cu data de 5 septembrie 1940, pe măsură ce armata și administrația românească se retrăgeau, pe teritoriul Bihorului cedat se instala un regim de dictatură militară horthystă, sub care s-a dezlănțuit o

⁴ *Gazeta de Vest*, Oradea, 1940, Anul V, nr. 1240, p. 4.

⁵ Arhivele Statului Oradea, *fond Parohia ortodoxă Beiuș*, dosar 18, p. 249.

⁶ Arh. St. Oradea, *fond Protopopiatul ortodox român Oradea*, dosar 41, document nr. 414.

⁷ Arh. St. Oradea, *fond Parohia ortodoxă Beiuș*, dosar 18, p. 254.

cruntă teroare împotriva populației românești. Printre primele măsuri luate se înscrie și aceea a interzicerii folosirii limbii române chiar și în convorbirile particulare. Cei care erau prinși că vorbeau românește erau ridicați, duși la Poliție, unde erau crunt bătuți, eliberați apoi după câteva zile și siliți să părăsească țara⁸. Când ajungeau la capătul răbdărilor și preferau să se refugieze în România, erau „... purtați de la o autoritate la alta, șicanați, vexați și batjocoriți ca, după terminarea formalităților, la ieșirea din țară să fie deposedați de tot ce aveau asupra lor...”⁹. Cercetarea, închiderea, internarea în lagăre, spinzurarea la stâlpi și bătaia, erau metode folosite frecvent pentru intimidarea și alungarea locuitorilor români și evrei din localitățile Sălard., Sirbi și altele din Bihorul răpit¹⁰. Într-o situație deosebit de grea se găseau coloniștii români, care „... erau supuși la fel de fel de amenințări pentru a fi forțați să-și părăsească proprietățile și gospodăriile, fiind, astfel, alungați fără să li se elibereze bilete de trecere peste frontieră...”¹¹.

Concomitent, se trece la expulzarea masivă a populației românești din Bihor. Astfel, în primele zile ale lunii octombrie, ca să dăm doar câteva exemple, prin punctele Ciumeghiu — Miersig au fost expulzate 440 familii, iar prin Hidișel un număr de 250 familii¹². Țăranii români erau trecuți peste frontieră în convoaie de care, cu ceea ce au putut ca să-și ia fiecare în grabă, fiind jefuiți de bani și de obiecte de valoare¹³. În luna octombrie 1940, după ce li s-au spart geamurile la case, atacate în mijlocul nopții, producându-le morți și răniți, jefuite de tot avutul, 1013 persoane, printre care se găseau și 700 copii, au fost izgonite din localitățile Scărișoara, Horia și Șimian. La punctul de trecere peste graniță, li s-au luat ultimele resurse și constrînse să-și vîndă animalele pe prețuri derizorii. În drumul spre graniță, între localitățile Săcuieni și Tîrgușor, întîlnindu-se cu membrii comisiei italo-germane, aceștia nici măcar nu i-au băgat în seamă¹⁴. Același tratament inuman s-a aplicat și intelectualității române. Astfel, intelectualii, funcționarii, comercianții și preoții români din Oradea, în număr de 300, cu femei și copii, au fost închiși, amenințați la zid cu moartea prin încărcarea armelor, purtați în convoi spre gara Oradea, îmbarcați în vagoane de marfă plumbuite și expulzați peste frontieră.¹⁵

⁸ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor. Actele prefectului — confidențiale*, dosar 4/1940, f. 1.; Gheorghe I. Bodea, Ioan Marinescu, *op. cit.*, p. 298.

⁹ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Corespondență confidențială*, dosar 55/1941, f. 16.

¹⁰ Arh. St. Oradea, *fond Legiunea de jandarmi Bihor*, dosar 60, p. 390—399.

¹¹ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor. Corespondență confidențială*, dosar 55, f. 16.

¹² Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor. Cabinetul prefectului*, doc. nr. 156, 161, 163, 171, 211 și 212/1940.

¹³ *Ibidem*, doc. nr. 153 și 155/1940.

¹⁴ *Ibidem*, doc. nr. 223/1940.

¹⁵ *Ibidem*, doc. nr. 153 și 155/1940; Gheorghe I. Bodea, Ioan Marinescu, *op. cit.*, p. 301; Gheorghe Blaj, *Județul Bihor în contextul istoriei patriei*, în *Analele de Istorie*, 1977, nr. 6, p. 102—103.

Mulți locuitori din satele românești ale Bihorului răpit au fost chemați la posturile de jandarmi, imbarcați în camioane și duși în locuri necunoscute, de unde nu s-au mai înapoiat¹⁶, iar tinerii din comune erau strinși la primării și supuși la chinuri și torturi fără nici o milă.¹⁷ Cu ocazia sărbătorilor din iarna anului 1940, bande teroriste cutreierau satele românești, intrau la locuitorii „cunoscuți cu sentimente naționale românești mai pronunțate”, îi ridicau de la domiciliu și îi duceau la sediile primăriilor sau posturilor de jandarmi, unde li se aplica un tratament inuman¹⁸.

În noaptea de 23/24 septembrie 1940, mai multe grupe de militari înarmați s-au prezentat la locuințele românilor din hotarul comunei Salonta, unde le-au spart ușile și geamurile, punându-li-se în vedere să-și părăsească domiciliile chiar în acea noapte și să treacă în România, căci, în caz contrar, a doua zi vor fi împușcați. Același lucru l-au efectuat și în comunele Mihai Bravu și Roșiori. În noaptea de 5/6 octombrie 1940, din nou, jandarmii și soldații hortysti au cutreierat comunele Mihai Bravu, Roșiori și Salonta, mergînd din casă în casă, ridicînd pe români de la domiciliu, cu întreaga lor familie, numai cu un rînd de haine pe ei și trecîndu-i peste frontieră în România prin punctele Ciumeghiu, Mierșig și Hidișel. Numai într-o singură noapte au fost expulzați peste 1 000 de persoane¹⁹. Tot acum, locuitorii români din comuna Olosig au fost obligați să semneze acte la primărie prin care arătau că renunță la avere și de bunăvoie doresc să treacă în România, fiind apoi scoși cu forța din comună.²⁰

Concomitent cu expulzările peste granița artificială, începînd cu luna septembrie 1940, trupele horthyste maltratau și ucideau sute de oameni fără milă, aplicînd aceleași metode ca și fasciști germani. Astfel, numai în luna septembrie 1940, un număr de 143 locuitori din localitățile Marghita, Cheț, Ghenetea, Abram, Suiug, Dijir, Petreu, Făncica, Abrămuț, Crestur, Suplac, Popești, Iteu, Tria și Sacalasău au fost maltratați sau uciși, iar 132 locuitori au fost internați în lagăre sau în închisori politice²¹.

O altă metodă de distrugere a elementului românesc din Bihor, a fost aceea a trimerii forțate în detașamente de lucru pe teritoriul Ungariei sau la munci de război în Germania, de unde foarte mulți nu s-au mai întors. Astfel, în cursul anilor 1941—1944, peste 1 200 de locuitori, tineri de la vîrsta de 16 ani, bărbați pînă la 60 de ani și fete între 18 și 30 de ani, din localitățile Marghita, Tăuteu, Suplac, Abram, Dernașoara, Cuzap, Voievozi, Ciutelec și alte localități au fost trimiși la muncă în Ungaria

¹⁶ Arh. St. Oradea, *fond Legiunea de jandarmi Bihor*, inv. 32, dosar 47/1944—1947, f. 2263—2271.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, dosar 68, f. 28—136.

sau Germania²². De asemenea, în această perioadă, urmărindu-se „cu orice preț să distrugă din punct de vedere economic elementul românesc”, autoritățile horthyste au efectuat mari rechiziționări de cereale și furaje de la populația românească, înfometind sistematic regiunile locuite de români²³. Referindu-se la situația populației românești din Oradea în iarna anului 1941, un document sublinia că „...acum a început să se vădească în toată golitatea ei, mizeria ce s-a înstăpinit în rîndurile românilor noștri: vetrele reci, cămărilor pustii, copii goi, desculți și flămînzi, mame neajutorate și cu ochii în lacrimi. Și de la cei ce organizează mizeria generală a orașului n-avem ce aștepta”²⁴. Nici situația populației de naționalitate maghiară nu era mai bună. Populația maghiară săracă, „care este lipsită de posibilitățile de a munci și de a se aproviziona cu alimente de primă necesitate, își manifesta revolta față de autoritățile maghiare”, afirmînd că „sub regimul românesc aveau posibilitatea să muncească și să trăiască în mod omenesc, ceea ce în Ungaria mare le este exclus”²⁵. Acum „...se zbat în cea mai neagră mizerie, inundînd străzile și marile piețe ale tuturor centrelor regiunilor cedate, ca pe vremuri sclavii în Imperiul roman, cerînd într-un singur murmur *pîine*”²⁶. Populația de naționalitate maghiară care s-a „repatriat” în Ungaria după punerea în aplicare a dictatului fascist de la Viena, în urma „spulberării visurilor de a găsi și primi posturile și plasamentele dorite”, după nesfîrșite așteptări „au ajuns a regreta amarnic plecarea din România, manifestîndu-și mereu dorința de a se reîntoarce”²⁷. „În prezent”, cei care doreau să plece în Ungaria, nu mai solicită acest lucru motivînd în fața autorităților românești „starea de mizerie în care se zbat frații lor refugiați, cit și tratamentul vitreg ce li se aplică, chiar și ungurilor găsiți în teritoriile cedate, care, fără deosebire, au parte de un crunt șomaj, foame amară și o scumpete din ce în ce mai crescîndă”²⁸. Datorită lipsei alimentelor de primă necesitate, scumpetei și lipsei de lucru, populația maghiară din teritoriul cedat al Bihorului „manifestă, odată cu protestul împotriva măsurilor luate de autoritățile maghiare, semne de simpatie pentru Statul român”²⁹.

La Salonta, populația maghiară „a manifestat pe străzi împotriva sistemului de dezorganizare a gospodăriilor lor”, de a nu putea avea cele

²² *Ibidem*; *Idem*, inv. 92, dosar 60, f. 400—405; *fond Prefectura județului Bihor, Corespondența confidențială*, dosar 110, f. 3—4; Gheorghe Blaj, *op. cit.*, p. 108.

²³ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Corespondența confidențială*, dosar 56/b, f. 2 și dosar 57, f. 22.

²⁴ Arh. St. Oradea, *fond Parohia ortodoxă centrală Oradea*, dosar 26/1942, doc nr. 224.

²⁵ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Corespondența confidențială*, dosar 55/1941, f. 15—16.

²⁶ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Cabinetul prefectului*, document nr. 171/1940, p. 8.

²⁷ *Ibidem*, *Corespondența confidențială*, dosar 55/1941, f. 15—16.

²⁸ *Ibidem*, *Cabinetul prefectului*, document nr. 171/1940, p. 9.

²⁹ *Ibidem*, *Biroul Statistic Militar*, document nr. 274/1941, p. 4.

necesare traiului, arătând că „ce frăție este aceasta cînd, conduși fiind de unguri, consingeni de-ai noștri, trăim mai rău ca în era românească, cînd munca și produsul nostru era respectat, iar acum ni se ia totul și sintem lăsați în ghiarele mizeriei”³⁰.

După o jumătate de an de la răpirea părții de nord a Bihorului, muncitorimea maghiară din Oradea și din alte centre industriale importante, cu ocazia sărbătorilor „au manifestat în mod demonstrativ în piețele publice, cerînd pîine și lucru, altfel vor fi siliți să moară de foame, împreună cu familiile lor, tocmai în statul maghiar atît de mult visat de întreaga iredentă maghiară timp de 20 de ani”³¹. În urma acestor manifestații și „Văzînd așa mare mișcare de oameni pe străzile orașului”, consulul german a cerut informații Poliției orașului Oradea „dacă nu cumva manifestația s-a făcut contra Germaniei”³².

Paralel cu înrăutățirea condițiilor de trai, după un plan bine stabilit, autoritățile horthyste au trecut la deznaționalizarea populației românești. Într-un document al vremii, referindu-se la deznaționalizarea românilor, se scotea în evidență faptul că „în unele cercuri maghiare din Ungaria” domina satisfacția și credința că „măsurile luate sînt atît de eficiente pentru o deznaționalizare completă și rapidă... încît odată cu generația actuală, va dispărea elementul românesc din teritoriul cedat, fără urmă de grai și singe românesc”. Pentru reușita acestor măsuri „guvernul maghiar a și început recensămîntul populației în sensul că, cel puțin 60% din populația românească, să fie trecută ca element unguresc de origine, cu scopul de a dovedi străinătății și îndeosebi puterilor Axei drepturile milenare atît asupra teritoriului cedat, cit și asupra întregului Ardeal”³³. De remarcat este faptul că, cu ocazia recensămîntului general al populației, nu numai 60% din populația românească a fost trecută în evidențe ca element maghiar de origine, ci și populația evreiască. Astfel, „dintr-un număr de cca. 30 000 de evrei cit se aflau în orașul Oradea, doar numai o infimă parte a fost înscrisă ca fiind de origine etnică evreiască, restul fiind considerată de origine etnică maghiară. În urma acestei operațiuni, a crescut considerabil numărul populației de naționalitate maghiară din Oradea, orașul fiind prezentat tuturor ca fiind un oraș cu o populație maghiară de o majoritate zdrobitoare”³⁴.

Opera de deznaționalizare a românilor — sublinia un document din anul 1941 — se desfășoară „după metodele cunoscute ale vecinilor noștri, închizîndu-se școlile confesionale românești și obligînd elevii români să învețe numai în limba maghiară. Cu toate intervențiile făcute de intelectualii și episcopii români din teritoriul cedat, școlile românești nu s-au

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, document nr. 444/1941, f. 80 v.

³² *Ibidem*.

³³ Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, Biroul Statistic Militar, doc. nr. 8/1941, f. 6.

³⁴ Ministerul Apărării Naționale, fond Marele Stat Major, Secția a II-a, dosar 1172.

mai deschis în anul școlar 1941. În școlile primare se predă numai în limba maghiară, iar copii sînt invitați să-și aleagă una din religiile romano-catolică, reformată sau ortodoxă maghiară³⁵. O situație referitoare la anul școlar 1940/1941, scoate în evidență faptul că la școlile dintr-un număr de 30 localități, cu o populație de cca. 19 120 români și cca. 4 157 maghiari, în acest an au funcționat doar 4 învățători români și că s-a predat, parțial, în limba română numai în 8 școli, la restul predarea făcîndu-se efectiv numai în limba maghiară³⁶. În orașul Oradea, în același an școlar, au funcționat un număr de 13 școli primare, din care 2 de stat și 5 confesionale, existînd secție românească, cu patru clase, doar într-o singură școală. De asemenea, tot în acest an școlar, au mai funcționat 9 școli secundare, care au fost frecventate și de 210 elevi români; 2 școli de ucenici, frecventate și de 22 elevi români, o secție românească cu 8 clase la liceul „Szent László”, frecventată și de 76 elevi români; o școală comercială de stat pentru băieți, cu 7 clase, frecventată și de 35 elevi români. În școlile primare au predat 62 învățători de naționalitate maghiară, iar în școlile secundare au predat 124 profesori, dintre care doar 4 erau de naționalitate română³⁷.

Pe bună dreptate, referindu-se la situația românilor din Bihorul cedat, un document al vremii sublinia faptul că „se lucrează pe față cu plan și cu sistem la desființarea noastră. Întregul cortegiu de sluibași ai statului, din școli și din administrație, este pus în serviciul maghiarizării (deznaționalizării — n.n.). Învățători și dascălițe, notari, jandarmi, percepatori, ofițeri la oaste, subofițeri la premilitărie, toți terorizează pe cei rezistenți la deznaționalizare. Învățătorii în școală nu se ocupă de instrucție ori de educație, ci de înstrăinarea sufletelor copiilor noștri... strecurînd hulă la adresa a tot ce este specific românesc... Mai grea este situația copiilor mici, care merg la școlile de copii mici, așa numitele «Kisededovó», unde sufletele lor sînt modelate după dorința dascăliilor...»³⁸. De asemenea „învățătorii satelor se ocupă cu spionarea preoților români, pe care îi denunță apoi jandarmilor, iar aceștia îi trimit în fața Parchetului. Notarii sînt unelte omnipotente ale regimului. Cuvîntul lor este hotărîtor asupra sorții preoților înaintea tuturor dregătorilor și instanțelor. Nu avem apărători deoarece fruntea intelectualilor ori a trebuit să se refugieze dinaintea persecuțiilor, ori a fost expulzată, pentru ca, pe urmă, să se poată spune că în Ardealul de Nord nu avem o clasă intelectuală. Politicește nu ni se dă voie să ne organizăm. Durerile și revendicările nu avem voie să ni le publicăm... În Parlament, unde ar fi locul de a lupta pentru drepturile noastre naționale, nu ni s-a admis nici un singur reprezentant. Poporul nostru lăsat la bunul plac al dregă-

³⁵ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Biroul Statistic Militar*, document nr. 1356/1941, f. 291.

³⁶ Arh. St. Oradea, *fond Protopopiatul ortodox român Oradea*, dosar 40, document nr. 735, f. 4—5.

³⁷ *Ibidem*, f. 4.

³⁸ *Ibidem*, dosar 42, doc. nr. 805/b.

torilor mărunți, rechiziționat pînă la înfometare, dus pe fronturi ca ostaș... și în tabere de muncă... îi mănîncă foamea și paraziții. Și noi nu avem nici o putere de reacțiune³⁹.

În fața situației dezastruoase, în care erau împinse de către horthyști, masele muncitoare române, maghiare și de alte naționalități din teritoriul răpit, au răspuns prin organizarea luptei de rezistență. În fruntea acestei lupte, îndreptate împotriva regimului de ocupație horthystă, a fascismului, se aflau miile de militanți comuniști și antifasciști români, maghiari, evrei și de alte naționalități, educați de Partidul Comunist Român. În funcție de situația creată, Secretariatul C.C. al P.C.R. a efectuat reorganizarea activității sale în teritoriul răpit al Transilvaniei, alcătuind, la Cluj, Comitetul regional pentru nordul Transilvaniei⁴⁰. Apoi, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1940, a avut loc la Cluj Conferința ilegală regională a partidului comunist care, ținînd cont de cadrul organizatoric statornicit de P.C.R., a împărțit teritoriul Comitetului regional în trei circumscripții: Someș, Mureș și Criș, avînd fiecare cîte un secretariat de partid. În cadrul circumscripției Criș, care avea sediul la Oradea, și-au desfășurat activitatea organizațiile de partid din județele Bihor, Sălaj și Satu Mare, pentru organizarea populației românești pe baze revoluționare, pentru redobîndirea drepturilor ei politice, naționale, economice și spirituale⁴¹.

Începînd cu anul 1941, în ciuda terorii dezlănțuite de organele de presiune horthyste, au avut loc numeroase conflicte de muncă, cu care ocazie muncitorii orădeni solicitau îmbunătățirea condițiilor de muncă, majorarea salariilor, reducerea impozitelor și chiriiilor ș.a. În numeroase centre din teritoriul cedat, printre care și Oradea, comuniștii români, maghiari și evrei răspindeau în public, prin viu grai și manifeste ideile comuniste, îndemneau la rezistență și la greve. Comuniștii orădeni nu s-au limitat, însă, numai la acțiuni de propagandă, ci au trecut la sabotarea producției, a regimului ocupant horthyst, cum a fost cazul la fabrica „Carmen” unde au fost deteriorate mari cantități de materii prime destinate producției de război⁴².

Abuzurile și atrocitățile comise de autoritățile horthyste n-au reușit să clatine rezistența populației românești. Un document al vremii, referindu-se la starea de spirit a populației românești, arăta că „în imaginea minții și a sufletelor noastre trăiește lunca bătrînului Someș, susurul apei din cele trei Crișuri, vibrarea suferințelor Oașului și ale plaiurilor Silvaniei, iar din duioșia doinelor de pe Vișeu și Iza renaștem în puteri însutite și ne oțelim sufletul pentru o zi măreață, nu îndepărtată... Jertfele și umilințele poporului nostru, secole de-a rîndul în față cu demența asupritorilor de ieri și de astăzi, ne amintesc ce datorie avem noi, generațiile de astăzi... Datoria de a lupta neconținut pentru

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ Gheorghe I. Bodea, I. Marinescu, *op. cit.*, p. 303

⁴¹ *Ibidem*, p. 305—306.

⁴² *Ibidem*, p. 318.

împlinirea tuturor drepturilor și năzuințelor neamului și ca prim obiectiv, reîntregirea Ardealului, reîntregirea vechii Dacii. Dictatul de la Viena îl vom călca sub minia opincii noastre, sub minia roatelor tunurilor și-l vom denunța cu propriul nostru singe, cu ultima noastră pîlpîire de viață...⁴³ De asemenea, referindu-se la calvarul populației românești din nordul Transilvaniei. Comisarul general al refugiaților din Transilvania de Nord, în scrisoarea de demisie trimisă vicepreședintelui Consiliului de Miniștri al României, întreba: „Cum pot aproba aceste orori marii și civilizații noștri aliați Roma și Berlinul? Oare ceea ce aprobă aliații noștri acolo să fie o mostră de ceea ce urmează să fie Europa Nouă?” Această situație trebuie să amintească „cruzilor și nedreptilor noștri aliați că, peste obligațiile dramatice ale guvernului nostru, plutesc marile furtuni ale nației care nu uită insultele⁴⁴.”

După intrarea trupelor hitleriste în Oradea, spre sfîrșitul lunii martie 1944, regimul de teroare a atins apogeul. Sute de luptători antifasciști — comuniști, democrați, patrioți — români, maghiari, evrei, sute și sute de muncitori, țărani și intelectuali români din Bihor au fost arestați și supuși la cele mai bestiale schingiuri. Acum începe și calvarul populației evreiești. Zeci de mii de evrei, copii, femei și bărbați, sînt ridicați de la locuințele lor, brutalizați, internați în ghetouri și duși apoi spre lagărele morții. La Oradea, primarul orașului comunică că „...evreii din Oradea vor fi așezați în oraș pe un teritoriu închis. În viitor, evreii vor fi separați de restul populației orașului și vor locui pe teritoriul situat între Sinagoga evreiască — Cazarma pompierilor — Piața Mihai Viteazul și cartierul Rîtul comandantului”. Ghetoul va fi împrejmuît de un gard de 2 metri înălțime, iar geamurile vor fi acoperite cu scînduri⁴⁵. Dar tot acum, cu tot pericolul ce plana și asupra lor, antifasciștii, democrații, patrioții, simplii țărani români și maghiari au salvat de la moarte sute de evrei, ascunzîndu-i și apoi ajutîndu-i să treacă granița în România, înscriind, prin aceste fapte, pagini de adîncă omenie.

Măsurile represive luate de autoritățile horthyste-naziste vizau însă nu numai populația evreiască, ci toate categoriile care opuneau rezistență războiului și urmărilor lui. Ca urmare, acest lucru a făcut ca să ia amploare atmosfera antigermană. Populația maghiară din teritoriul cedat al Bihorului „arată o mare ură împotriva armatei germane”, iar grănicerii maghiari de pe frontiera româno-ungară, în convorbirile purtate cu populația română își manifestau dorința că „rușii ar trebui să vină mai repede, că atunci vor scăpa de germani și va fi mai bine de Ungaria ca în prezent⁴⁶.”

⁴³ Arh. St. Oradea, *fond Asociația Refugiaților și Expulzaților din Ardealul de Nord, Secția Arad*, dosar nr. 1, f. 8, 11.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 18.

⁴⁵ „*Estilap*”, Cluj, 4 mai 1944; Ministerul Apărării Naționale, *fond Marele Stat Major, Secția II-a*, dosar nr. 1172.

⁴⁶ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura jud. Bihor, Actele prefectului — Coresponzența confidențială*, document nr. 7480/1944, f. 77.

Desfășurarea evenimentelor din vara anului 1944, activitatea politică a partidului în rîndul maselor populare au determinat crearea unei profunde stări de spirit antifasciste în conștiința poporului, au pus la ordinea zilei, cu cea mai mare acuitate, trecerea la înlăptuirea insurecției armate. În același timp, evoluția situației internaționale devenea tot mai propice intensificării luptei antifasciste. O importanță deosebită și o înrîurire puternică asupra evoluției mondiale, ca și asupra mișcării politice din țara noastră, aveau înaintarea victorioasă a armatelor sovietice și victoriile dobîndite de armatele celorlalte țări ale coaliției antihitleriste, mișcările de partizani și forțele de rezistență din țările înrobite de fascism.

În aceste condiții interne și internaționale favorabile, Partidul Comunist Român a trecut la organizarea insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste. Victoria insurecției de la 23 August 1944 și întoarcerea armelor împotriva coaliției fasciste a străbătut ca un fulger întregul teritoriu al României. Un observator din Bihor al evenimentelor din august 1944 consemna: „Regele rupe legăturile cu Germania și, astfel, România iese din Axă și încheie armistițiu cu aliații... Armata română va lupta acum alături de armata roșie pentru eliberarea Ardealului...“⁴⁷ Imediat după începerea luptelor pentru zdrobirea ocupanților hitleriști, noua conducere a țării solicita tuturor organismelor județene ca să-și continue activitatea în conformitate cu legile în vigoare, să se asigure „ordinea internă în cel mai perfect spirit de dreptate“, să se asigure „aprovizionarea populației și în mod special a refugiaților“, să se treacă la „dezarmarea trupelor germane de către unitățile Armatei române și internarea lor în lagăre“⁴⁸. Concomitent, în teritoriul ocupat de horthyști, ecoul actului istoric de la 23 August „a zguduit țara“. Exemplul românesc „a devenit o delicată favorită a propagandei ilegale“, iar influența ei „a cauzat un dezechilibru sufleteșc apreciabil, deoarece a pus în fața ungarilor tentația de a urma exemplul românesc“⁴⁹.

Urmarea acestor evenimente și a stării de spirit ce domnea în sînul maselor populare asupraite au fost măsurile excepționale luate de autoritățile horthyste. În noaptea de 23 spre 24 august 1944 nordul Transilvaniei a fost declarat teritoriu de război. Tot acum, Poliția horthystă s-a prezentat la Consulatul român din Oradea, declarînd punerea lui și a membrilor săi sub pază polițienească. Apoi, a trecut la arestarea membrilor Consulatului, care locuiau în oraș sau se aflau în deplasare, și

⁴⁷ Arh. St. Oradea, *fond Parohia ortodoxă Beiuș*, dosar 18/1912—1943, p. 278.

⁴⁸ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Corespondența confidențială*, document nr. 14.189/1944, f. 13—14.

⁴⁹ Gheorghe I. Bodea, Ioan Marinescu, *op. cit.*, p. 324; Gh. Zaharia, L. Vajda, G. I. Bodea, P. Bunta, M. Covaci, L. Fodor, A. Simion, Gh. Tuțui, *op. cit.*, p. 191.

aducerea lor la sediul Consulatului. Au fost tăiate legăturile telefonice, au fost confiscate automobilele și ridicate aparatele de radio⁵⁰.

În baza ordinelor primite de la Budapesta, în dimineața zilei de 24 august, organele polițienești au trecut la arestarea și ridicarea de la domiciliile lor a tuturor frunțașilor români, ducându-i mai întâi la sediul Poliției și apoi internându-i la Episcopia greco-catolică din Oradea. La fel s-a procedat cu aproape toți preoții români și frunțașii satelor românești⁵¹. Au fost, de asemenea, arestat întregul personal de la băncile românești din județele Maramureș, Sălaj, Satu Mare și al Băncii din Oradea, determinându-le, astfel, să-și închidă porțile⁵².

Înaintarea victorioasă a armatelor române și sovietice în nordul Transilvaniei a întărit însă speranța populației românești într-o eliberare foarte apropiată de sub tirania horthysto-hitleristă. Cu ocazia luptelor pentru eliberare a Ardealului de Nord, inclusiv a Bihorului, populația a acordat un sprijin substanțial trupelor române și sovietice, furnizând informații despre inamic, călăuzindu-le pe căile cele mai favorabile de înaintare, aprovizionându-le cu alimente și mijloace de transport, îngrijind răniții și participând nemijlocit la lupte. Îndirjirea și ura populației împotriva ocupanților horthyști și hitleriști a fost sporită și de atrocitățile la care aceștia s-au dedat, adăugând la abuzurile, samavolniciile și crimele săvârșite în cei patru ani de ocupație, alte și alte crime și atrocități săvârșite în perioada luptelor de eliberare a teritoriului patriei⁵³.

Eliberarea orașului Oradea la 12 octombrie 1944 și apoi, la 25 octombrie 1944, a ultimei brazde a pământului românesc de sub ocupația horthysto-nazistă, a dus la răsplătirea jertfelor făcute de poporul român în cei patru ani de ocupație. Dînd expresie profundelor sentimente față de eroii luptei antihitleriste și antihorthyste, Secretarul general al Partidului Comunist Român, Președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea rostită la Adunarea festivă din capitală consacrată aniversării a 35 de ani de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, arăta: „Astăzi, cînd sărbătorim cea de-a 35 aniversare a victoriei revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, aducem un cald omagiu comuniștilor și antifasciștilor, tuturor luptătorilor patrioți care, dovedind un înalt spirit de eroism, abnegație și devotament pentru cauza libertății și independenței patriei, înfruntînd regimul antonescian și mașina de război a Germaniei hitleriste, au asigurat desfășurarea victorioasă a insurecției din august 1944. Cinstim cu profundă venerație

⁵⁰ Arh. St. Oradea, *fond Prefectura județului Bihor, Corespondența confidențială*, dosar 110/1944, f. 16—20.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Despre contribuția populației românești în luptele duse pentru eliberarea Bihorului și orașului Oradea de sub ocupația horthysto-hitleristă, vezi Gh. Zaharia, L. Vajda, G. I. Bodea și alții, *op. cit.*, p. 206, 210, 214, 219, 224; G. I. Bodea, Ioan Marinescu, *op. cit.*, p. 325—330

memoria zecilor de mii de ostași care și-au vărsat sîngele și au căzut la datorie pentru eliberarea țării, pentru înfrîngerea fascismului. Dăm o înaltă prețuire tuturor militarilor forțelor noastre armate care s-au acoperit de glorie în marile bătălii pentru zdrobirea Germaniei naziste... Toți cei care au participat la această măreață luptă au înscris o pagină nepieritoare în grandioasa bătălie seculară purtată de poporul nostru pentru libertate și neamirare, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria sa țară, pentru o viață mai bună și mai dreaptă. Întregul nostru popor le va păstra de-a pururi o vie recunoștință!⁵⁴

BEITRÄGE ÜBER DIE LAGE DER VOLKSMASSEN IN BIHOR IN DER ZEIT DER HORTHYBESATZUNG

(Zusammenfassung)

Während seiner tausendjährigen Geschichte war das rumänische Volk unzählige mal benötigt den Eroberungstendenzen der Imperien und benachbarten Staaten, welche die Reichtümer dieses Bodens begehrten und es zu bezwingen befolgten, zu widerstehen.

Einer der schweren Momenten des rumänischen Volk ausstehen musste war das Jahr 1940 als es benötigt war die ungerechten Bedingungen des faschistischen Wiener Diktates vom 30 August 1940 zu akzeptieren, wodurch der nördliche Teil Transilvaniens zu dem auch ein Teil des Bezirkes Bihor gehört dem nationalen Territorium entrissen und dem horthystischen Ungarn überlassen wurde.

Durch die Instandsetzung eines imperialistischen Besatzungsregimes faschistischen Typs wurde die überwiegend rumänische Bevölkerung einem brutalen Regime und blutigen Persekutionen unterworfen, wodurch die Desnationalisierung und die Verringerung der Anzahl verfolgt wurde.

Das Studium das anhand einiger Dokumente, in Mehrzahl unbekannter, verfasst wurde hat das Ziel die Situation der rumänischen Bevölkerung aus dem geraubten Bihor zu präsentieren, die ungeheuerlichen Leiden die sie ausgehalten hat, ihren Geisteszustand und ihr Glauben an die Befreiung und Vereinigung mit der mütterlichen Heimat Rumänien.

⁵⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă din capitală consacrată zilei de 23 August, Scînteia*, Anul XLIX, nr. 11.509, 23 August 1979, p. 1—2.